

ILK YOSHDAGI BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI METODLARI

Xoshimova Malikaxon

Hasanboboyeva Shahnoza

Uzun tumani 1-MTT tarbiyachilari

Annotatsiya: Bola tarbiyasi hych qachon o'zining dolzarbligini yo'qotmagan muammolaridandir. Chunki, har tomonlama rivojlangan yosh avloddan jamiyat ham manfaatdordir. Maktabgacha ta'lim mazmunini tashkil etishda bolalar nutqini rivojlantiruvchi noan'anaviy usullardan foydalanish; ularda mashg'ulotlarga qiziqishni yanada orttirish uchun har-xil integrasiyalashgan xususiyatga ega bo'lgan ko'rgazmalardan foydalanish; maktabgacha yoshdagi bolalarga mashg'ulotlarni tashkil etishda doimo bolalarning tafakkur xususiyatini(ko'rgazmali obrazli, ko'rgazmali harakatli, emotsonal) hisobga olish; ta'lim jarayoni bola yoshiga mos bo'lishi yoki imkoniyatlarini hisobga olgan holda metodlarni tanlash bilan bog'liq bo'lishi; bolalarga yondashuvda logoped, difektolog, psixolog, tarbiyachi, ota – onalar o'zaro hamkorlikda ish olib borishlari maqsadga muvofiqdir.

Kalit so'zlar:logoped,difektolog,psixolog,integratsiya,ilk yosh, , dramatisatsiya, didaktik mashqlar, plastik tadqiqotlar,

Bog'cha yoshidagi bolalar eng avvalo ko'rgazmali ifodalangan yoki ularning faoliyatlariga jalb etilgan predmetlar, hodisalar, sifatlar, xususiyatlar, munosabatlarning nomlanishini o'zlashtiradi. Buni bola tafakkurining ko'rgazmali-harakat va ko'rgazmali-obrazli harakterda ekanligi bilan tushuntirish mumkin. Shu tufayli ham, bog'cha yoshidagi bolalar lug'atida abstrakt (mavhum) tushunchalar deyarli uchramaydi. Bolalar nutqidagi bu hususiyatni ham mashg'ulotlar jarayonida hisobga olish zarur. Bolalarning nutqlari kattalarning nutqlaridan keskin farq qilinadi: Masalan: "r" o'rniga "l" yoki "y", "sh" o'rniga "s" tovushlarini ishlatishlari kuzatiladi. Nutqi to'liq rivojlanmagan maktabgacha yoshdagi bolalar uchun pedagogik mahorat alohida ahamiyatga ega. Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarda dastlabki ma'naviy – ahloqiy tushunchalarni shakllantirish bolaning dastlabki rivojlanish bosqichlaridayoq amalga oshirilishi lozim bo'lgan pedagogik talablardan biri bo'lsa, ma'naviy sifatlar: mehribonlik, to'g'rilik, vatanparvarlik, insonparvarlik, intiluvchanlik, tashabbuskorlik, milliy qadriyatlarga hurmat, milliy g'urur kabi va ahloq – odobga oid sifatlar: ota – onaga hurmat, salomlashish odobi, kiyinish va ovqatlanish odobi, mehnatsevarlik, uyda va jamoat joylarda o'zini tutish kabi fazilatlarini tarbiyalash jarayoni ham bolalarda nutq zahirasiining yetarlicha rivojlanishini talab etadi. Maktabgacha ta'lim mazmunini tashkil etishda bolalar nutqini rivojlantiruvchi noan'anaviy usullardan foydalanish; ularda mashg'ulotlarga qiziqishni yanada orttirish uchun har-xil integrasiyalashgan xususiyatga ega bo'lgan ko'rgazmalardan foydalanish; maktabgacha yoshdagi bolalarga mashg'ulotlarni tashkil etishda doimo bolalarning tafakkur xususiyatini(ko'rgazmali obrazli, ko'rgazmali harakatli, emotsonal) hisobga olish; ta'lim jarayoni bola yoshiga mos bo'lishi yoki imkoniyatlarini hisobga olgan holda metodlarni

tanlash bilan bog'liq bo'lishi; bolalarga yondashuvda logoped, difektolog, psixolog, tarbiyachi, ota – onalar o'zaro hamkorlikda ish olib borishlari maqsadga muvofiqdir. Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalar tafakkurini rivojlantirish ularda nutq jarayonini rivojlantirishga uzviy bog'liq bo'lib, tafakkur nutqning mahsuli ekanligini hisobga olsak, bolalarda nutqni rivojlantirishda tarbiyachilar asosan quyidagilarni mashg'ulotlarda hisobga olishlari zarur:

Bolaning yosh davr xususiyatlarini;

Bolaning individual imkoniyatlarini;

Bolaning xarakter xususiyatlarini;

Bolaning tarbiyasiga kuchli ta'sir yetuvchi omillarni (kattalar, do'stlari, tarbiyaviy vositalar va hakazo).

Bola tarbiyasi hech qachon o'zining dolzarbligini yo'qotmagan muammolaridandir. Chunki, har tomonlama rivojlangan yosh avloddan jamiyat ham manfaatdordir.

Nutqni rivojlantirish usullari va texnikasi

Usul didaktikada ishlab chiqilgan usullardan foydalanadi. Nutqni rivojlantirish usulio'qitishni va bolalarning shakllanishini ta'minlaydigan usul sifatida belgilanaditutq qobiliyatlari va qobiliyatlari. Uchtasini ajratish usul guruhlari- vizual, og'zaki va amaliy. Bu bo'linish juda shartli, chunki ular o'rtasida keskin chegara yo'q. Vizual usullar so'z bilan birga keladi va og'zaki vizual usullar qo'llaniladi. Amaliyusullar ham so'z, ham vizual materiallar bilan bog'liq. Ba'zi usullarning atributi va qabul qilish ingl., boshqalari og'zaki yoki amaliyko'rinishi, so'zlar yoki harakatlar nutqning manbai va asosi sifatida. Vizual usullar bolalar bog'chalarida ko'proq qo'llaniladi. Sifatida qo'llashto'g'ridan-to'g'ri va bilvosita usullar. Kimga to'g'ridan-to'g'riusuli qo'llaniladikuzatishlar va uning turlari: ekskursiyalar, xonani tekshirish, tekshirishtabiiy buyumlar. Ushbu usullar nutq tarkibini to'plashga qaratilgan va ikkita signalizatsiya tizimi o'rtasida aloqani ta'minlaydi. Bilvosita usullarizobdan foydalanishga asoslangan ajoyib ko'rinishi. Bu o'yinchoqlar, rasmlar, fotosuratlar, rasmlarning tavsifiva o'yinchoqlar, o'yinchoqlar va rasmlar haqidagi hikoyalar. Ular bilimlarni mustahkamlash uchun ishlatiladi,so'z boyligi, so'zning umumlashtiruvchi funksiyasini rivojlantirish, izchil nutqni o'rganish. Bilvosita medtodada tanishish uchun ham foydalanish mumkin bilanob'ektlar va hodisalar ular bilan to'g'ridan-to'g'ri bilishning iloji yo'q.

Og'zaki usullar bolalar bog'chasida kamroq qo'llaniladi: o'qish va hikoya qilishbadiiy asarlar, eslab qolish, takrorlash, suhbatni umumlashtirish, irqlarvizual materialga ishonmasdan afsona. Barcha og'zaki usullardan foydalaniladivizual texnikalar: buyumlarni, o'yinchoqlarni, rasmlarni ko'rsatish, rasmlarga qarash,chunki yosh bolalarning yosh xususiyatlari va so'zning tabiati o'zi talab qiladiko'rinishi. Amaliy usullar nutq ko'nikmalarini qo'llash va ularni takomillashtirishga qaratilgan. Amaliy usullarga turli didaktik o'yinlar, o'yinlar kiradi. dramatisatsiya, dramatisatsiya, didaktik mashqlar, plastik tadqiqotlar, dumaloq raqso'yinlar. Ular barcha nutq muammolarini hal qilish uchun ishlatiladi. Bolalarning nutqiy faoliyatining xususiyatiga qarab, biz o'zboshimchalik bilan farqlay olamiz reproduktiv va mahsuldor usullar. Reproductiv usullar nutq materiallarini, tayyor namunalarni ko'paytirishga asoslangan. Bolalar bog'chalarida ular asosan so'z

ishlarida, nutqning sog'lom madaniyatini tarbiyalash ishlarida, grammatik ko'nikmalar va bilimlarni shakllantirishda kamroq qo'llaniladi. izchil nutq. Kuzatishning reproduktiv usullari va uninavlar, rasmlarni ko'rish, badiiy adabiyotni o'qish, eslab qolish, yodlab olish badiiy asarlar mazmuni bo'yicha yodlash, drammatizatsiya o'yinlari, ko'pdidaktik o'yinlar, ya'ni. bolalarda so'zlarni va ularning qonunlarini o'rganishning barcha usullarikombinatsiyalar, ibiqlar, ba'zi grammatik hodisalar, masalanko'p so'zlarni boshqarish, tovushni taqlid qilishni mohirlik bilan takrorlashmatnga yaqin, o'qituvchining hikoyasini nusxalash. Ishlab chiqarish usullari o'zlarining farzandlarini tarbiyalashni o'z ichiga oladibola nafaqat o'ziga tanish bo'lgan til birliklarini ko'paytirganda, balki har safar muloqot sharoitiga moslashib, ularni yangi usulda tanlaydi va birlashtiradi. Ichidabu nutq faoliyatining ijodiy tabiati. Demak, bu aniqizchil nutqni o'qitishda samarali usullardan foydalaniladi. Bularga quyidagilar kiradisuhbatni umumlashtirish, hikoya qilish, matnni qayta tuzishda orqaga surish, so'zma-so'z nutqni rivojlantirish uchun didaktik o'yinlar, modellastirish usuli, ijodiy vazifalar.

Shuningdek, mahsuldor va reproduktiv usullar o'rtasida keskin chegara yo'q. Ijodkorlik elementlari reproduktiv usulda, ko'payish elementlari esa samimiy Ularning nisbati o'zgarib turadi. Masalan, agar so'z mashqlarida bolalar bo'lsa ularning so'z birikmalaridan tavsiflash uchun eng mos so'zni tanlangmavzu, keyin berilgan yoki keyin takrorlash bilan bir xil so'zlarni tanlash bilan taqqoslanadio'qituvchi, ob'ektlarni tekshirish va tekshirish paytida birinchi vazifa ko'proq ijodiy. Mustaqil hikoyalashda, ijodkorlik va takror ishlab chiqarishda, shuningdek, tavsifa etilgan mavzu, reja va mavzu bo'yicha hikoyalarda boshqacha namoyon bo'lishi mumkin. Taniqli usullarni nutq faoliyatining tabiati nuqtai nazaridan tavsiflash ularni bolalar bilan ishlash amaliyotida ongli ravishda ishlatishga imkon beradi. Nutqni rivojlantirish vazifasiga qarab, bor lug'at usullari, usullari nutqning sog'lom madaniyatini tarbiyalash va boshqalar. Nutqni rivojlantirish usullari an'anaviy ravishda uchta asosiyga bo'linadi guruhlar:og'zaki, vizual va o'yin. Keng qo'llaniladi og'zaki fokuslar. Bularga takrorlangan nutq namunasi kiraditalaffuz, tushuntirish, ko'rsatma, bolalar nutqini baholash, savol. Nutq namunasi- o'qituvchilarning bolalar tomonidan taqlid qilishlari uchun mo'ljallangan to'g'ri va oldindan o'ylangan nutq faoliyati va ularning yo'nalishi. Namuna bo'lishi kerak tarkib va \u200b\u200bshaklda mavjud. U aniq, baland va bemalol talaffuz qilinadi. Berinamunasi amal qilish uchun berilgan, u bolalarning nutq faoliyati boshlanishidan oldin berilgan. Ammo ba'zida, ayniqsa katta guruhlarda, namunani bolalar nutqidan keyin ishlatish mumkin, ammo ayni paytda u taqlid qilish uchun emas, balki taqqoslash va tuzatish uchun xizmat qiladi. Namuna barcha muammolarni hal qilish uchun ishlatiladi. Bu ayniqsa yosh guruhlarda juda muhimdir. Qayta gapirish - qasddan, bir xil takrorlash eslab qolish uchun bir xil nutq elementi (tovush, so'z, ibora). Amaliyotda foydalaniladitakrorlashning turli xil variantlari: o'qituvchi uchun, boshqa bolalar uchun, birgalikda takrorlasho'qituvchi va bolalar, xor. Takrorlashni bolalarga kontekst bo'yicha taklif qilish juda muhimdirular uchun qiziqarli tadbirlar.

Izoh- muayyan hodisalar yoki harakatlar usullarining mohiyatini ochib berish. Keng so'zlarning ma'nosini ochishda, qoidalar va harakatlarni didaktikada tushuntirishda ishlatiladio'yinlar, shuningdek, ob'ektlarni kuzatish va tekshirish jarayonida. Yo'nalishlar-

ma'lum natijaga erishish uchun bolalarga harakatlar usulini tushuntirish. O'qituvchi, tashkiliy va intizom bilan ta'minlash. Bolalar nutqini baholash - nutq faoliyati sifatini tavsiflovchi bolaning nutqi haqida asosli fikr. Baholash nafaqat tabiatni aniqlash, balki ma'lumotga ham ega bo'lishi kerak. Bu barcha bolalar qila oladigan tarzda berilgan uning bayonotlarida unga e'tibor qarating. Baholash juda hayajonlibolalarga ta'siri. Shaxsiy va yosh xususiyatlarini hisobga olish, qidirish, shuning uchun bolaning nutq faolligini, nutq faolligiga qiziqishini oshiradi, uning xatti-harakatlarini tartibga soladi. Buning uchun baholash birinchi navbatda quyidagilarga urg'u beradisoxta nutq sifati va nutq nuqsonlari namunalari va boshqa o'qitish usullari yordamida tuzatiladi. Savol- javobni talab qiladigan og'zaki murojaat. Savollar asosiy va yordamchi bo'linadi. Ularning asosiylari aniqlanishi mumkin (reproduktiv) - "kim?" nima? qaysi biri? qaysi biri? qayerda? qanday qilib qayerga? " hodisalar o'rtasidagi aloqalar va aloqalarni o'rnatishni talab qiluvchi va qidirish - "nima uchun? nima uchun? ular qanaqa? Yordamchi savollar taklif qiluvchi va taklif qiluvchi. Vizual fokuslar - tasviriy materialni namoyish qilish, tovushni to'g'ri talaffuz qilishni o'rgatishda artikulyatsiya organlarining holatini ko'rsatish. O'yin fokuslari og'zaki va ingl. Ular bolani hayajonlantiradi faoliyatga qiziqish, nutq motivlarini boyitish, ijobiy hissiy muhitni yaratish o'quv jarayoni va shu bilan bolalarning nutq faolligi va samaradorligini oshiradisinflar. O'yin texnikasi bolalarning yosh xususiyatlariga mos keladi va shuning uchun egallaydibolalar bog'chasida ona tili darslarida muhim o'rin.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun an'anaviy ta'limiy faoliyat tarbiyachining hikoya qilib berishi, o'qib berishi va takrorlatgan holda yod oldirishini tan oladi. Ammo tajriba shuni ko'rsatadiki, bolalar tarbiyachining hikoyasini kichik o'zgarishlar bilan takrorlaydilar, hikoyalar kambag'al so'zlar vositasida talqin qilinadi xolos. Shuning uchun, hikoyani o'qib berish jarayni nihoyasiga yetgach, bolalardan qayta hikoya qilib berish emas, shu hikoya asosidagi aralash kartinkalarni magnitli doskaga o'z o'rniga ko'ra terib chiqishini talab etadigan "Rasmlarning o'rnini top" o'yini bolalarni faol nutqiy vaziyatga undaydi. Ular voqealar ketma-ketligiga ko'ra rasmlarni izlab topish jarayonida nafaqat nutqi balki, diqqati, kuzatuvchanligi, mantiqiy fikrlashi rivojlanadi. O'zlari hosil qilayotgan hikoya kompozitsiyasini kuzatish tarbiyalanuvchilarni faollashtiradi va yangi so'zlar bilan tasvirlashga urinadi. Ushbu faoliyat bolalarni zerikishdan himoya qiladi, butun guruhni qayta hikoya qildirishga imkon bo'lmagan taqdirda, bu usul vositasida barcha bolalar ish jarayoniga jalb etiladi. Ayniqsa tarbiyachi asosiy ijrochi rolikdan kuzatuvchi darajasiga statusini o'zgartirishi bolalarga erkinlik beradi. Pedagogning ijrochibolalar xatti-harakatlarini rag'batlantirishi esa nutqiy faollikka yo'l ochadi. Shu kabi innovatsion texnologiyalarni tanlashda quyidagi talablarga e'tibor qaratish kerak: - texnologiyani o'qib berish emas, balki bolalarning muloqot qobiliyatini rivojlantirishga, nutq madaniyatini tarbiyalashga yo'naltirish; - har bir bola uchun uning yoshi va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda har xil faoliyat turlarida faol nutq amaliyotini tashkil etish

XULOSA

Zamonaviy dasturlar nutqni rivojlantirish o'z rivojlanish tarixiga ega. Ularning kelib chiqishi bolalar bog'chasining birinchi dasturiy hujjatlarida. Tarkibi va tuzilishidasturlar asta-sekin rivojlandi. Birinchi dasturlarda nutqni rivojlantirish vazifalari umumiy edibelgi,

zamonaviy va nutq mazmuni uchun zarurligini ta'kidladivoqelik. 30-yillarning dasturlarida asosiy e'tibor. ish kitob va rasm bilan qilingan. Pedagogika fani va amaliyotining rivojlanishi bilan dasturlarda yangi dasturlar paydo bo'ldivazifalar, nutq ko'nikmalarining hajmi aniqlandi va to'ldirildi, takomillashtirildituzilishi. 1962 yilda birinchi marta "Bolalar bog'chasida ota-onalar uchun dastur" yaratildi, unda ikki oydan etti yoshgacha bo'lgan bolalarning nutqini rivojlantirish vazifalari aniqlandi. Avvalgidan farqli o'laroq nashr etilgan "Bolalar bog'chasi o'qituvchilari uchun qo'llanmalar" dasturiy ta'minotga bo'lgan talablar alohidabadiiy adabiyot repertuarini sezilarli darajada qayta ko'rib chiqqanbolalarni o'qish va tushuntirish uchun. Maktabga tayyorgarlik guruhida (avval ta'kidlangan)dastur) bolalarni savodxonlikka tayyorlashni ta'minlaydi. "Oddiy dasturbolalar bog'chasida ta'lim va tarbiya "(1983 - 1984) zamonaviy o'qitish tarkibini rivojlantirish uchun asosdir. U "xizmat qiladi" nutq faoliyati tabiatining o'ziga xosligini hisobga oladi. har qanday faoliyat turlari va shuning uchun bolaning butun hayoti bilan bog'liq. Aloqadashu bilan nutqni rivojlantirish dasturi qurilgan faoliyat yondashuviga asoslanib:uchun talablar nutq qobiliyatlari dasturning barcha bo'limlari va bo'limlarida aks ettirilgan. Nutq ko'nikmalarining tabiati har bir turdagi tarkib va xususiyatlarning xususiyatlari bilan belgilanadifaoliyati. Masalan, "O'yin" bo'limida bolalar qoidalarni o'rganishlari kerakligi ko'rsatilgan og'zaki aloqa normalari, mavzuni muvofiqlashtirishda nutqdan foydalanish qobiliyatini tarbiyalashtetr o'yinlarida o'yinlar, rollarni taqsimlash, rol o'zaro ta'sirini rivojlantirish - tanish ertak, she'r, eskiz bo'yicha eskizlar ijro etish, ijro etishni takomillashtirishko'nikmalar. "Mehnat ta'limi" bo'limida ob'ektlarni nomlash qobiliyatiga,ularning belgilari, fazilatlar, mehnat harakati. Matematikaning boshlang'ich ta'limini amalga oshirish mumkin emasoldin shakl, o'lcham, mekansal joylashuv nomlarini assimilyatsiya qilish bilan tarqatishmeta, miqdoriy va tartib raqamlar. Aloqa ko'nikmalariga, og'zaki muloqot madaniyatiga bo'lgan talablar tavsiflangan"Hayotni tashkil etish va ota-onalar" bo'limi. Xuddi shunday, biz dasturning boshqa boblarida nutq ishining tarkibini ajratib olishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Karimov I.A. O'zbekiston buyuk kelajak sari.-T.: O 'zbekiston, 1998, 68 b.
- 2.O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risidagi" qonuni. "Sharq"1997
- 3.O'zbekiston Respublikasi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. "Sharq"1997
- 4.«Bolajon» tayanch dasturi. -T., 2010
- 5.Begmatova N.X., Aripov M. Multimediya texnologiyasidan foydalanish. -T., 2012.
- 6.L. Mirjalolova. Bolalarni gapirtirib o'ynaladigan o'yinlarga nutqiy jihatdan tayyorlash. T.: 2005 .
- 7.M.R. Mingalimova. Bolalarni o'yin faoliyati orqali maktab ta'limiga tayyorlash. / "Maktabgacha ta'lim mazmunini takomillashtirish

muammolari, yechimlari va istiqbollari” mavzuidagi ilmiy va ilmiy-uslubiy maqolalar to’plami/. T.: 2012 .

8.E.G’oziev. Tafakkur psixologiyasi. T.: O’qituvchi, 1990.

9.D.Abdurazzoqova. «Ham o’naymiz, ham o’ylaymiz» T:2008

10.Mo’minova L.R. Maktabgacha yoshdagi bolalami savodga o’rgatish dasturi. -T., 1996.

11.Mirjalilova S., To’bganova R. Ta’lim jarayonida pedagogik texnologiyalar. Metodik tavsiyonoma. -T., 2008.

12.Nutq o’stirish (Bolalar bog’chalari uchun she’r va topishmoqlar to’plami). -T., 2013

13.Jalolova G. «Bolalarni maktabga tayyorlashda noan’anaviy o’yinlardan foydalanish». -T., 2004.

14.Kadirova R.M. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda dialogik nutqni rivojlantirishning omillari (o’quv qo’llanma). -T.:TDPU, 2002.

15.Shodiyeva Q. Maktabgacha yoshdagi bolalami to’g’ri talaffuzga o’rgatish. -T.: O’qituvchi, 1990.

16.Qodirova F.R., Kadirova R.M. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. -T.: Istiqlol, 2006.

17.Qo’chqorova M. Maqsadga erishish yo’lida: Bolalar o’yinlari orqali olgan bilimlar//Boshlang’ich ta’lim. -1999. №3. -30-31 b.

18.“Harakatli o’yinlar”. Tuzuvchi:D.Zaynitdinova. T.2006.

19.B.X.Xadjayev. “Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti” “Sano-standart” T.2017.

20.T. Qudratov. NUTQ madaniyati asoslar Toshkent o’qituvchi 1993- yil

21.Bolalarning maktabga tayorgarlik darajasiga qo’yiladigan dasturi. Toshkent 1997-yil.

22.Bolalarni maktabga o’qishga tayyorlash Toshkent 1997-yil (Ilmiy to’plam).

Internet saytlari:

1. www.gov.uz

2. www.lex.uz

3. tdpu.uz sayti.

4. www.Ziyonet.uz sayti.